

Віталій Шуміло

НАСТОЯТЕЛЬ ТРОЙЦЕ-ІЛЛІНСЬКОГО МОНАСТІРЯ ГЕОРГІЙ (СМЕЛЬНИЦЬКИЙ) ЯК ОДИН ІЗ ІДЕОЛОГІВ ІПЦ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ СЛІДЧИХ СПРАВ

DOI: 10.5281/zenodo.3859440

© В. Шуміло, 2020. CC BY 4.0

Метою статті є написання біографії одного з відомих і авторитетних церковних діячів Чернігівщини періоду 1920–1930-х рр. архимандрита Георгія (Смельницького), розстріляного 31 жовтня 1937 р. за постановою Судової трійки при Чернігівському облуправлінні НКВС УРСР за приналежність до «контрреволюційної організації» Істинно-Православна Церква. За практично повної відсутності відомостей про нього, які не збереглися внаслідок репресій на релігію й Церкву в СРСР, основним матеріалом для уточнення біографічних даних архимандрита Георгія є слідчі справи Чернігівського ОДПУ, де в «анкетах арештованого», показах свідків та інших документах слідчих справ є різні відомості про Смельницького та його сім'ю. **Методом** дослідження було порівняння різних даних, показань свідків і т. д., що іноді суперечать один одному, інших історичних відомостей і подій, уточнення і зведення їх у єдине ціле. **Новизна** роботи полягає в тому, що вперше проаналізовано й запроваджено до наукового обігу слідчі справи архимандрита Георгія (Смельницького) 1926, 1930 та 1937 рр., його брата Миколи Смельницького 1931 р., інших відомих діячів ІПЦ у Чернігові, у **результаті** чого вперше написано біографію цього відомого церковного діяча. Архимандрит Георгій (Смельницький) народився у великій священницькій сім'ї, мав четверо братів і двох сестер. Закінчив послідовно Чернігівське духовне училище й Чернігівську духовну семінарію, навчався в Київській духовній академії. У 1916 р. мобілізований, закінчив школу прапорщиків в Одесі, воював на фронтах Першої світової війни. У 1919 р. вступив до лав Добровольчої армії, в 1920-му, відмовившись від еміграції, повернувся до Чернігова, прийняв чернецтво, у 1923 р. – сан священика. Був ідейно близький до керуючих Чернігівською єпархією архієпископа Пахомія (Кедрова) та єпископа Дамаскіна (Цедрика), з 1923 р., після вислання чернігівських архієреїв за межі України, а потім їхнього арешту, виконував обов'язки «церковного адміністратора» Чернігівської єпархії. Був одним із ідеологів ІПЦ на Чернігівщині поряд із такими авторитетними пастирями, як ігумени Лаврентій (Проскура) та Аліпій (Яковенко).

Ключові слова: архимандрит Георгій (Смельницький), архієпископ Пахомій (Кедров), єпископ Дамаскін (Цедрик), ігумен Лаврентій (Проскура), ігумен Аліпій (Яковенко), Істинно-Православна Церква, Катакомбна Церква, сергіанство, ісихазм, Чернігівська єпархія, Чернігівщина.

«Хорошего архимандрита арестовали... Скорбь эта была для всех»¹, – написала в 1926 р. в листі до Наталії Концевич Олена Олександрівна Нілус, яка перебувала на засланні в Чернігові разом зі своїм чоловіком Сергієм Нілусом. Вона писала про відомого в Чернігові, авторитетного і улюбленого паствою настоятеля Троїце-Іллінського монастиря Георгія (Смельницького), заарештованого 3 листопада 1926 року². Це був уже другий його арешт. Уперше о. Георгія заарештували 1924 р. «по

¹ Цит. за: Концевич Н. Ю. Сергей Александрович Нилус: краткое жизнеописание автора. *Неизвестный Нилус* / Публ., сост., коммент. Р. В. Багдасаров, С. В. Фомин. М.: Православный паломник, 1995. Т. 1. С. 41.

² Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 11905.

обвиненню в сопротивленні Соввласти»³, а точніше – «за організацію духовного Епархиального управління»⁴, тобто за спробу спільно з призначеним патріархом Тихоном керуючим Чернігівською єпархією єпископом Дамаскіним (Цедриком) відновити захоплене обновленцями єпархіальне управління в Чернігові. Органи ДПУ це діяння кваліфікували як «організацію нелегального церковного управління на Черниговщині»⁵. Єпископа Дамаскіна заарештували 15 вересня 1924 р., відповідно, приблизно в цей час був заарештований і архімандрит Георгій, його найближчий помічник і сподвижник. Для архімандрита Георгія тоді все закінчилося благополучно – через місяць його випустили, а єпископа Дамаскіна відправили спочатку до Харкова, потім до Москви, а в 1926 р. – на заслання в Туруханський край. Справу на архімандрита Георгія 1924 р. відшукати поки не вдалося, але про цей арешт постійно говориться у всіх наступних трьох слідчих справах (1926, 1933 і 1937 рр.), які ми маємо намір проаналізувати в цій статті і ввести їхні матеріали до наукового обігу⁶.

Архімандрит Георгій Смільницький народився 8 січня 1896 р. в м. Козельці Чернігівської губернії в родині «служителя культу»: священика Василя Васильовича і Маври Семенівни Смільницьких. На час арешту він залишався старшим у великій священицькій родині: в «Анкеті арештованного» він вказав молодшу сестру Ніну («21 год, учащаяся») та брата Миколу («23 года, безработный, учащийся») ⁷. Більш докладно про склад родини Смільницьких дізнаємося з допиту його брата Миколи, заарештованого 20 лютого 1931 р. за звинуваченням у приналежності до «украинской повстанческой организации» «Військова вільно-козацька організація «Визволення України»⁸. У сім'ї було ще три брати – Іван, Павло й Феодосій, і сестри – Олександра та Антоніна⁹. У слідчій справі 1926 р. о. Георгій називає її Ніною, Олександрю не згадує взагалі, у слідчих справах 1933 і 1937 рр. він згадує тільки батька й матір. Чому о. Георгій на допитах не згадує про старших братів, зрозуміло: усі вони воювали в рядах Білої армії. Не зрозуміло, чому він жодного разу не згадує про Олександрю, а Антоніну називає Ніною (втім, це може бути помилкою слідчого, який заповнював анкету зі слів арештованого, а о. Георгій не став його виправляти). Можна припустити, що Олександра на той час виїшла заміж і жила окремо й під іншим прізвищем, і о. Георгій вирішив не ставити її «під удар». Микола ж і Антоніна (Ніна) в 1926 р. жили ще з батьками, тому не вказати їх було просто не можна.

Майбутній архімандрит Георгій закінчив Чернігівське духовне училище й Чернігівську духовну семінарію, у 1914 році вступив до Київської духовної академії, в якій провчився рік, а з середини другого курсу в 1916 р., через ускладнення на фронтах I Світової війни, був мобілізований – спочатку до школи прапорщиків в Одесі, а після її закінчення – на фронт у складі 247 піхотного полку¹⁰. Воював він до 1918 р., а після демобілізації продовжив навчання в академії: «Из старой армии я возвратился в начале 1918 г., в это время на Украине была власть Гетмана, я непродолжительное время проживал дома, а затем поехал в г. Киев продолжать образование. При смене властей Гетмана – Петлюрой¹¹ мы,

³ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 11905. Арк. 13 (Протокол допроса от 20 ноября 1926 г.).

⁴ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 12443. Арк. 9 зв.

⁵ Там само. Арк. 13 зв. (Обвинительное заключение).

⁶ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 11905; Спр. 12443; Спр. 11514, а також слідча справа на брата о. Георгія, Миколи Васильовича Смільницького: Спр. 11397. Далі в статті, якщо йдеться не про інші архіви, фонди або описи, ми будемо вказувати тільки номер справи і аркушів.

⁷ Спр. 11905. Арк. 9–9 зв.

⁸ Спр. 11397. Арк. 30, 285, 286.

⁹ Там само. Арк. 288.

¹⁰ Спр. 12443. Арк. 8 зв. (Протокол допроса обвиняемого от 9 февраля 1933 г.), арк. 11–11 зв. (Протокол дополнительного допроса 19/III 1933 г.), 13 (Обвинительное заключение).

¹¹ 14 грудня 1918 р. до влади в Україні прийшла Директорія на чолі з Симоном Петлюрою.

студенти духовної академії, пользовались отсрочкой и в армиях последних не служили»¹². Гетьман Павло Скоропадський прийшов до влади 30 квітня 1918 р., отже, із фронту прапорщик Георгій Смєльницький повернувся не раніше травня¹³, в академії відновився у вересні. «Когда я проживал в г. Киеве, то я и часть студентов пели в Киево-Печерских лаврах¹⁴ и участвовали в лаврском хоре»¹⁵. Однак закінчити навчання не вийшло – 3 квітня 1919 р. більшовики, що прийшли на зміну Директорії, академію закрили, і Смєльницький змушений повернутися до Чернігова, продовживши освіту самостійно: «С установлением Соввласти я продолжил заниматься изучением богословских книг, в академии не был, так как таковая была ликвидирована...»¹⁶.

Деякий час заняття тривали у створеній після закриття КДА Православній богословській академії, яку очолив останній її ректор, протоієрей Олександр Глаголев. Власного приміщення в академії не було, тому навчання проводилося на приватних квартирах (переважно колишніх професорів КДА), але ці заняття Георгій Смєльницький уже не відвідував: «Академия закрылась в 1919 г., и с того времени функционировала частная дух[овная] академия, в которой я не занимался»¹⁷.

Під час нетривалого перебування білогвардійців у Чернігові Георгій Смєльницький був мобілізований і служив у вартовій роті: «С приходом Деникинских войск в сентябре 1919 г. я был мобилизован в г. Чернигове как офицер старой армии и служил в караульной офицерской роте в г. Чернигове в качестве рядового¹⁸. ... Всего в караульной роте я пробыл месяца два, после чего в связи с наступлением частей Красной армии мы отступали, в частности я лично до г. Елисаветграда – ныне Зиновьевск, где отстал от своей части и таким образом остался на территории СССР»¹⁹.

Про «мобілізацію» о. Георгій сам говорив на допитах, проте є підстави припускати, що в ряди Добровольчої армії він вступив добровільно, оскільки

¹² Спр. 12443. Арк. 11.

¹³ 247-й піхотний полк був задіяний у боях на території Польщі й Західної Білорусі, до лютого 1918 р. перебував біля містечка Крево в сучасній Гродненській області. Після наступу Німецької армії в лютому 1918 р. залишки полку відступили з Білорусі, і 14 березня полк був розформований. Див.: 247-й пехотный Мариупольский полк. *Офицеры русской императорской армии*. [Електронний ресурс]. URL: https://ria1914.info/index.php/247-й_пехотный_Мариупольский_полк.

¹⁴ Так у тексті. Маються на увазі печерні храми Києво-Печерської лаври.

¹⁵ Спр. 12443. Арк. 8 зв.

¹⁶ Там само. Арк. 11 зв.

¹⁷ Там само. Арк. 8 зв.

¹⁸ 31 серпня 1919 р. Добровольча армія увійшла до Києва, білі дійшли до Козельця, 10 вересня частини Червоної армії почали контрнаступ із Чернігова на Київ і знову захопили Козелець, проте добровольчі частини отримали підкріплення й незабаром вибили червоних із міста. Чернігів було звільнено від більшовиків 12 жовтня, але «північна частина Чернігівщини залишалася радянською», Добровольча армія не змогла оволодіти територією, де були згруповані значні сили червоних, тому вже 26 жовтня більшовики знову пішли в контрнаступ; бої за Чернігів почалися 29 жовтня, через 8 днів запеклих боїв Радянська влада остаточно утвердилася в місті – до 9 вересня 1941 р. (Сіментов Ю. А., Яцура М. Т. Чернігівщина в роки громадянської війни. *Краєзнавчі матеріали з історії Чернігівщини*. К.: Радянська школа, 1968. С. 100–113). Вочевидь, говорячи про мобілізацію білими, о. Георгій помилково називає на допиті вересень, а не жовтень, переплутавши після шести років місяць, коли він вступив до лав Білої армії. Однак ця «помилка» з'ясовується, якщо він проживав у цей час не в Чернігові, а в Козельці, і був мобілізований там, а потім переведений до Чернігова. С. й інше пояснення. Зі спогадів М. В. Черносивостовой: «Во второй раз большевики пришли в Чернигов 30 декабря 1918 г. (даты указаны за ст. ст. – **В.Ш.**) и пробыли до прихода Деникинских войск, т. е. до 28 сентября 1919 г. Всего по исчислению местных жителей расстреляно в Чернигове свыше 500 человек» (Черносивостова М. В. Большевики в Чернигове. *Красный террор глазами очевидцев / Сост., предисл., коммент. С. В. Волкова. М.: Айри-пресс, 2014. С. 88*). Можливо, о. Георгій, називаючи вересень, мав на увазі старий, добільшовицький стиль літочислення.

¹⁹ Спр. 12443. Арк. 11–11 зв. Єлисаветград був зайнятий більшовиками 24 січня, датою «возвращения из Деникинской армии» о. Георгій називає «январь 1920 г.» (Арк. 11 зв.).

з відступом білих пішов разом із ними й продовжив воювати з більшовиками (пізніше йому це буде поставлено в провину²⁰). Побічно це підтверджує також доля його старших братів Івана й Павла та молодших Феодосія й Миколи, які воювали з більшовиками в лавах Білої армії: «Два брата, Павел и Иван, во время капиталистической войны окончили военное училище и были офицерами, а Георгий окончил военное училище и под конец войны тоже был офицером. Оставались дома только я, брат Феодосий и две сестры Антонина и Александра, которые учились. Когда кончилась война, братья возвратились домой и при первых большевиках были в Чернигове²¹. Потом при Гетмане еще вначале Иван уехал на Дон, а Павел остался и служил у Гетмана, а Георгий был в соборе, в церкви, прислуживал там... Потом Павел тоже уехал на Дон... Георгий же оставался в Чернигове и при Петлюре был мобилизован, когда уходил Петлюра, уходил и он, куда он дошел, не знаю, потом он вернулся опять в Чернигов и поступил псаломщиком в соборную церковь. Тут он был все время²². Когда пришли Деникинцы, он опять был мобилизован – был в офицерской роте и при отступлении Деникина, отступал, не знаю, до какого места²³. Где отстал точно не помню, кажется в Каменец-Подольске [нерозбірливо] скрыв свое воинское звание, устроился там псаломщиком и вернулся в Чернигов в 1920 г. ... Брат Феодосий в 1919 г. служил в Козельце, откуда отступал в Чернигов с Красной армией²⁴ – где он перешел к Деникину, не знаю. Только уже потом, нам рассказывали, что его будто расстреляли в Козельце красные²⁵. ... Я же, как при Гетмане, так и при Петлюре, так и при Деникине нигде участия не принимал. Но когда с Чернигова при Деникине уходили, ушел и я и ... пристал к обозу Белозерского полка, начальником которого [был] Моздолевский, прапорщик, б[ывший] надзиратель в Черниговской гимназии, я к нему попросился в обоз и с тем обозом доехал до

²⁰ «Обвинительное заключение. По делу № 333 по обвинению г-на Смелницкого Георгия Васильевича по ст. 54-10 УК УССР»: «В 1919 г. с приходом деникинских банд, Смелницкий, по его словам, был, якобы, мобилизован и служил в офицерской караульной роте в г. Чернигове, вплоть до отступления белогвардейских банд, с которыми он также эвакуировался ... Свою службу в рядах деникинских банд в качестве офицера он скрыв» (Спр. 12443. Арк. 13).

²¹ Більшовики вперше захопили Чернігів 19 січня 1918 р., були вибиті німецькими частинами 12 березня. За цей нетривалий час встигли принести багато горя місцевому населенню, встановивши тут «красный террор». Детальніше див.: Черносивцова М. В. Большевики в Чернигове... С. 86–98; Моренець В. І. Чернігівщина. *Перша хвиля*. Кам'янець-Подільський: Рута, 2017. С. 286–333.

²² Священик Миколай Капшученко на допиті як свідок 19 лютого 1933 р. показав: Георгій Смелницкий «окончил Черниговскую семинарию и был на 2-м курсе Киевской академии. В гетманщине Скоропадского был в ряд[ах] его войск и с Чернигова [в] 1919 г. 1 января, когда Советские войска заняли Чернигов, он Смелницкий Георгий Васильевич ушел в полной военной амуниции из Чернигова с остатками гетманских и петлюровских банд. Возвратился обратно в Чернигов он в 1920 году...» (Спр. 12443. Арк. 4). Архімандрит Георгій про службу в Скоропадського й Петлюри на допитах не згадував, навпаки, стверджував, як ми пам'ятаємо, що в цей час він продовжував навчання в академії й покинув Київ тільки у квітні 1919 р. Службу ж у Денікіна він не тільки не заперечував, але й підтвердив, що цей факт намагався від радвлади приховати (Спр. 12443. Арк. 11–11 зв.). Імовірно, в пам'яті різних людей, зокрема й молодшого брата Миколи, на той час 16-річного юнака, долі братів-офіцерів Смелницьких, які боролися з радянською владою, склалися в одну так химерно. Найімовірніше, що Георгій дійсно служив тільки в білих, а під час Гетьманщини й Директорії продовжував навчання в академії. Втім, цілком можливо, що «службу в Петлюри», якщо він дійсно був мобілізований за Директорії, він навмисно приховав, щоб не посилювати свою «провину» перед радвладою.

²³ На додатковому допиті 6 березня 1931 р. Микола Смелницкий уточнює: «Георгий – офицер старой армии ... Заведовал хозяйством офицерского собрания в Проскурове, служил офицером в петлюровской армии, отступал, затем вернулся в Чернигов, а с приходом деникинцев поступил офицером в армию Деникина, с ними также отступал» (Спр. 11397. Арк. 294).

²⁴ Куди його насильно було мобілізовано.

²⁵ Уточнення від 6 березня: «Феодосий – семинарист, в 1919 г. расстрелян большевиками в гор. Козельце б[ывшей] Черниговской губер[нии] за службу у Деникина» (Спр. 11397. Арк. 294).

Киева...», – свідчив 28 лютого 1931 р. Микола Смєльницький²⁶.

Тобто, в цій великій родині жоден із братів не залишився осторонь збройної боротьби з радянською владою: один із них був розстріляний червоними, двоє інших на самому початку громадянської війни пішли на Дон і або загинули, або емігрували²⁷, і навіть наймолодший, Микола, піддавшись загальному сімейному настрою, пішов із білими, і лише раптова хвороба не дозволила йому продовжити боротьбу: «В Києве я заболел тифом, и как меня отправили в больницу, не помню. Потому что я лежал без сознания, пока и пришли красные. Потом за мной в феврале м-це приехал отец и забрал в Чернигов»²⁸.

Отже, неприйняття радянської влади в родині «служителя культу» священника Василя Смєльницького було ідейним, принциповим і послідовним, що й відобразилося на долі всіх його синів, зокрема псаломщика Георгія, який вступив до лав Білої армії, а згодом – на позиції архимандрита Георгія, що активно виступив проти політики митрополита Сергія (Страгородського), спрямованої на підпорядкування внутрішньої свободи Православної Церкви інтересам і політиці атеїстичної держави, про що йтиметься нижче.

Від еміграції Георгій Смєльницький відмовився і в 1920-му повернувся до Чернігова, вступивши на службу до кафедрального Спасо-Преображенського собору псаломщиком²⁹, а потім півчим та іподияконом, а також «выполнял обязанности старосты»³⁰. Того ж року 5 вересня єпископом Чернігівським Пахомієм (Кедровим) він був висвячений у сан диякона³¹.

Потрібно сказати, що з єпископом Пахомієм у о. Георгія склалися не просто робочі, а довірливі стосунки, про що з разючою одностайністю свідчать на допитах абсолютно всі свідки³² й що для радянської влади було доказом його

²⁶ Спр. 11397. Арк. 288–289. 6 березня він уточнює: «Я в 1918 г. еще учился в семинарии и продолжал учиться до прихода деникинцев, с отступлением таковых я также отступал с ними, по дороге пристал к сформированному в Чернигове Белозерскому полку» (Арк. 294 зв.). Насправді 13-й піхотний Білозерський полк у складі Добровольчої армії був сформований у квітні 1919 р. полковником Б. О. Штейфоном, входив до складу 3-ї піхотної Дроздовської дивізії; 11 червня брав участь в штурмі Харкова, потім, після участі в наступі на Білгород і Курськ, перекинутий на Київський фронт під командування генерала М. Е. Бредова. Саме Білозерський полк взяв приступом Чернігів, зазнавши великих втрат. У Чернігові він був доукомплектований. Детальніше див.: Штейфон Б. А. Чернигов. Кризис добровольчества. Белград, 1928. С. 94–105.

²⁷ Про кожного з братів, Павла та Івана, Микола щоразу свідчить: «До сих пор не известно, где он» (Спр. 11397. Арк. 294).

²⁸ Там само. Арк. 290.

²⁹ «За время моего возвращения из деникинской армии в 1920 г. январе месяце до сентября месяце того же года ... общественной жизнью не интересовался и служил псаломщиком при соборе г. Чернигова» (Спр. 12443. Арк. 11 зв.).

³⁰ Спр. 12443. Арк. 4, 6, 9. Деякий час у 1920 р. (мабуть, до вступу в Спаський собор) служив регентом у Воскресенській церкві, див.: Воскресенский храм г. Чернигова. Материалы и документы к истории прихода / Сост. И. В. Мельник. Чернигов: Десна Полиграф, 2018. С. 99.

³¹ Спр. 12443. Арк. 11 зв. Цікаво, що став на військовий облік він лише у вересні, до того ж не як диякон: «После рукоположения меня в диакона Епископом Пахომием, я взялся на учет в Комендатуре в качестве псаломщика. – Таким образом, в рядах Красной армии я не служил» (Спр. 12443. Арк. 12).

³² Наприклад, із протоколів допиту свідків: священника Воскресенської церкви Петра Борисова: «Знаю священника Смєльницького Георгия Васильевича на протяжении 13 лет. Лицо авторитетное среди верующих, причем считается доверенным сосланного [бывшего] Черниговского архиерея Пахомия» (8.03.1933 р. – Арк. 3–3 зв.); колишнього настоятеля Спасо-Преображенського собору прот. Олександра Короткевича, «бесприходного»: «Архимандрита Смєльницького я знаю на протяжении нескольких лет. Раньше он был у меня дьяконом при соборе. Он пользовался большой популярностью среди верующих, т. к. представлял собою «воплощенное православие». Он был ярым поклонником Пахомия и любимцем последнего» (9.03.1933 р. – Арк. 6–6 зв.); священника Гавриїла Чечотки, «бесприходного»: «Смєльницького Георгия я знаю с малых лет. Он сам по отношению к Совласти настроен был враждебно, открыто выступал с антисоветскими проповедями ... Сталкиваться с ним мне приходилось в соборе, где он был учеником, а я певчим. Впоследствии он очень быстро пошел вверх, и за короткий промежуток времени стал архимандритом, – т. к. он получил академическое образование и кроме того обладал хорошим голосом. ... Смєльницький был очень близок к епископу Пахомию и был его правой рукой» (10.03.1933 р. – Арк. 5–5 зв.). Тут і далі в статті всі виділені рисою місця в тексті – підкреслені червоним олівцем рукою слідчого.

неблагонадійності: «При Соввласти Смелницький служив в качестве дьякона при соборе в г. Чернигове, принимая активное участие в церковных делах, будучи одним из активных помощников известного в г. Чернигове реакционера епископа Пахомия Кедрова, неоднократно судившегося при Соввласти и ныне отбывающего наказание в концлагере»³³.

Це підтверджується й фактично: саме ієродиякон Георгій неодноразово їздив до висланого з Чернігова архієрея у справах єпархії: «В 1921 году³⁴ Епископа Пахомия Кедрова судил окружной суд за хранение к-р литературы, в результате суда он был сослан за пределы б[ывшей] Черниговской губ. сроком на три года и проживал в Предместной слободке г. Киева³⁵, оттуда он был сослан в Москву и от него была отобрана подпись о невыезде за пределы г. Москвы. Когда Епископ Пахомий жил в Предместной слободке, то я к нему раза два ездил туда с целью отведать его. Когда он жил в г. Москве, то я ездил к нему, возил ему теплый подрясник, он меня не [нерозбірливо] но просил доставить ему вещи по указанному ему адресу, я, узнав этот адрес, повез ему его вещи. Это было [в] 1923 г. приблизительно [в] начале ноября месяца»³⁶.

Звісно, офіційна версія (для влади) поїздки до засланого архієрея – суто приватна: просто «відвідати» й привезти теплі речі, інакше до нього з Чернігова могли б не пустити. Однак насправді під час цих поїздок вирішувалися назрілі єпархіальні питання, адже велика єпархія залишилася без управління, а єпископ Пахомій залишався, навіть на засланні, її правлячим архієреєм.

В одну з таких поїздок на початку листопада 1923 р. єпископом Пахомієм, із благословення патріарха Тихона, ієродиякона Георгія висвячено в сан ієромонаха й призначено настоятелем Троїце-Іллінського монастиря з возведенням у сан архімандрита: «Я пробыл в Москве примерно с неделю, за это время [єпископ] Пахомий рукоположил меня по своей инициативе в сан священника, а через неделю в сан архимандрита. Рукоположение он производил в Даниловом монастыре в г. Москве»³⁷. Протоієрей Олександр Короткевич, настоятель Спасо-Преображенського собору, який проходив з єпископом Пахомієм у 1922 р. за однією справою, але уникнув ув'язнення й заслання, також свідчив: «Когда Пахомий был выслан в г. Москву, Смелницький, в то время в сане диакона, поехал в Москву, где Пахомием был рукоположен в сан игумена и сейчас же в сан архимандрита»³⁸.

«Возвратившись в г. Чернигов, я числился формально настоятелем Троицкого монастыря, религиозные обряды [также] выполнял по приглашению прихожан Воскресенской церкви и [в] др. церквах г. Чернигова, вплоть до моего ареста и заключения в к-лагерь»³⁹. Вочевидь, авторитет його вже тоді був досить великий, тож молодого (27 років!) архімандрита беззастережно прийняли маститі ієромонахи Лаврентій (Проскура) і Аліпій (Яковенко) з братією Троїцького монастиря. Про це свідчить і процитований вище лист О.О. Нілус.

Під час арешту о. Георгія в 1933 р. несподівано сплив один факт, священник Миколай Капшученко на допиті як свідок 19 лютого показав: «Возвратившись обратно в Чернигов в 1920 г. [Г.В. Смелницький] был псаломщиком в Черниговском соборе и принял рукоположение во диакона, потом во священника и *по приезду в Чернигов*

³³ Спр. 12443. Арк. 13–14 (Обвинительное заключение).

³⁴ Помилка, насправді 3 грудня 1922 р.

³⁵ Робоче селище «перед мостом» на лівому березі Дніпра, навпроти Києво-Печерської лаври, в 1960-ті роки на його місці розбито гідропарк.

³⁶ Спр. 12443. Арк. 9. Єпископ Пахомій був висланий до Москви і до арешту в 1925 р. проживав за підпискою про невізід на території Данилова монастиря разом із іншими архієреями, висланими з України та ін. частин СРСР.

³⁷ Там само. Арк. 9.

³⁸ Там само. Арк. 6 зв.

³⁹ Там само. Арк. 9 зв.

Епископа Дамаскина получил архимандритство (курсив наш. – **В.Ш.**)»⁴⁰. Тобто в пам'яті о. Миколая Капшученка отримання архимандритства Георгієм Смелъницьким і приїзд до Чернігова Дамаскіна Цедрика збереглися як єдина подія.

У сан архимандрита, як ми знаємо, о. Георгія було возведено єпископом Пахомієм через тиждень після священничого рукопокладення в Москві, висвячувався ж він «в начале ноября»⁴¹. Архимандрит Дамаскін (Цедрик) був висвячений на єпископа Глухівського, вікарія Чернігівської єпархії, патріархом Тихоном у співслужінні з єпископами Чернігівським і Ніжинським Пахомієм (Кедровим) і Ананіївським Парфенієм (Брянських) у тому ж Даниловому монастирі в неділю 18 листопада. Імовірно, єпископ Дамаскін, призначений патріархом Тихоном тимчасово керуючим Чернігівською єпархією, привіз із собою з Москви указ про возведення ігумена Георгія в сан архимандрита і призначення його на посаду настоятеля Свято-Троїцького монастиря, що публічно було озвучено на одному з богослужінь у Чернігові. Ця подія й закарбувалася в пам'яті священника Миколая Капшученка. Можливий також інший варіант: нововисвячений архимандрит Георгій, як довірена особа правлячого архієрея Чернігівської єпархії, приїхав до Чернігова разом із нововисвяченим єпископом Дамаскіним, що цілком можливо, оскільки обидва висвячувалися за клопотанням єпископа Пахомія в один і той же місяць із різницею в один, щонайбільше – два тижні, і обидва в питаннях управління єпархією виявилися його найближчими сподвижниками. Приїзд до Чернігова єпископа Дамаскіна разом із о. Георгієм, який мав у місті репутацію «воплощенного православия», для чернігівців, змучених обновленським розколом, був свідченням того, що в управління єпархією призначено людину, якій довіряють патріарх Тихон і єпископ Пахомій, отже, цій людині можна повністю довіряти.

Звертаємо увагу на цей факт, оскільки в історичній літературі утвердилася думка, що відразу після хіротонії єпископ Дамаскін відправився до Глухова і перше архієрейське богослужіння здійснив 19 грудня в глухівському Анастасіївському соборі⁴². З поправкою на свідчення М. Капшученка можна припустити, що до Чернігова перше єпископ Дамаскін прибув уже в листопаді⁴³, відповідно, перше богослужіння могло відбутися в неділю 25 листопада або 2 грудня.

Відправлений владою за межі України, єпископ Пахомій був змушений керувати єпархією здалеку, що ускладнювало ведення єпархіальних справ і негативно позначилося на становищі Православної Церкви на Чернігівщині: всі ключові позиції в єпархії, за сприяння влади, зайняли обновленці, захопивши, зокрема, і єпархіальне управління. Зрозуміло, що для успішного керівництва єпархією в такий непевний час, яким була перша половина 1920-х рр., потрібен був архієрей вольовий, із сильним характером і мужній, що мав довіру православної пастви – тут, на місці. Саме таким і був давній знайомий єпископа Пахомія (із Казанської духовної академії) єпископ Дамаскін, який уже встиг проявити себе в Криму й на Кубані в протистоянні обновленству. До того ж він був українцем і добре знав українську мову.

Як і в Криму, і на Кубані, єпископу Дамаскіну вдалося утримати від фатального кроку багатьох із тих священників, які вагалися, а інших, тих, хто цей крок уже зробив, – переконати повернутися з обновленства до Церкви. Під його впливом

⁴⁰ Там само. Арк. 4.

⁴¹ Якщо припустити, що висвячувався він під час недільної літургії, тоді виходить, що свячення могло відбутись 4 або 11 листопада, в сан архимандрита, відповідно, він був зведений 11 або 18 листопада. Однак свячення могло відбутися і в один із будніх днів.

⁴² Пуцко В. Глуховский епископ Дамаскин. *Московский журнал*. 2002. № 10. С. 46; Косик О. В. Истинный воин Христов: книга о священномученике епископе Дамаскине (Цедрике). М.: Изд-во ПСТГУ, 2009. С. 59.

⁴³ Але не раніше 22 листопада, оскільки 22-м листопада датована грамота про його архієрейську хіротонію.

повернувся з покаянням єпископ Матвій (Храмцов), який очолював обновленців у Чернігівській єпархії, і багато інших священників і кліриків.

За підтримки й допомоги архімандрита Георгія (Смельницького), протоієрея Олександра Короткевича, ієрея Іоанна Смолічева⁴⁴ й інших авторитетних і шанованих у місті пастирів, єпископ Дамаскін упорядкував єпархіальну канцелярію, занедбану за відсутності правлячого архієрея (а фактично – відтворив заново), створив нові благочиння, невпинно роз'їжджав по єпархії, служив, проповідував, зміцнював тих, хто вагається й журиться.

Служіння єпископа Дамаскіна в Чернігівській єпархії, хоч і короткочасне⁴⁵, принесло несподівані й швидкі результати: позиції Православної Церкви на Чернігівщині були сильні, як і раніше⁴⁶. У самому Чернігові він близько зійшовся з такими «стовпами православ'я», як ігумени Лаврентій (Проскура), Аліпій (Яковенко), Смарагд (Чернецький), ієромонахи Єфрем (Кислий), Малахія (Тишкевич) та ін.⁴⁷

Це не могло залишитися непоміченим владою, яка протегувала свою, «червону», церкву – обновленців. Відмовляючи Православній Церкві в реєстрації, влада безперешкодно реєструвала «живоцерковників» і на підставі відсутності в «тихонівської Церкви» реєстрації відбирала в неї храми, а єпископів і священників, які продовжували служити без реєстрації (тобто, за логікою влади, «протизаконно»), піддавали утискам аж до арешту⁴⁸. Не уникли цієї долі й чернігівці.

15 вересня 1924 р. в Ніжині єпископа Дамаскіна заарештовано. Його звинуватили в «незаконній організації Єпархіального управління і канцелярії без ведома і реєстрації такових в належному Адміністративному органі Соввласти на Черниговщині»⁴⁹, а також у «выступлении против обновленчества, поминовенни при богослужениях епископов, находившихся в заключении»⁵⁰. Єпископа Дамаскіна протримали в чернігівській в'язниці без суду вісім місяців, «где в камерах, рассчитанных на 20 человек, сидело по 70–80. Среди заключенных ... епископ пользовался известностью и уважением»⁵¹.

⁴⁴ Брата відомого українського вченого, археолога Петра Івановича Смолічева.

⁴⁵ Цікаве свідчення про перебування єпископа Дамаскіна на Чернігівській кафедрі Всеволода Петровича Ващенко, духівником якого був єп. Дамаскін, у його будинку в Ніжині єпископ завжди зупинявся: «По приезде в Нежин епископу Дамаскину не было, где остановиться. Не все частные люди принимали на квартиру, боясь преследования властей. Нам бояться было нечего, мой отец был расстрелян, к слову сказать, в Чернигове, как контрреволюционер. Так попал владыка Дамаскин к нам на квартиру и прожил примерно 10 лет, а фактически не больше года. Проживет пару месяцев, его арестовывают, ссылают куда-то в Азию. Возвращается из ссылки опять к нам, проживет пару недель или месяцев, и опять ссылка». – Лист В.П. Ващенко до В.В. Шуміла від 18. 06. 1998 р., архів автора. Під час Другої світової війни В.П. Ващенко, юрист за освітою, був секретарем Ніжинської духовної консисторії Української Автономної Церкви, після війни жив в еміграції в Мюнхені, церковний публіцист, публікувався у виданнях Російської Зарубіжної Церкви «Православная Русь», «Православная жизнь» та інших, помер у 1999 р.

⁴⁶ Е.Л. [Лопушанская Е.Н.]. Епископы исповедники. Сан-Франциско, 1971. С. 40; Шумило В.В. Схиархимандрит Лаврентий и его время: очерк церковной истории Черниговщины (1868–1950 гг.). Чернигов: Вера и Жизнь, 2001. С. 8–9; Косик О. В. Истинный воин Христов... С. 62–63.

⁴⁷ Шумило В.В. «Претерпѣвый до конца»: жизнеописание священномученика епископа Дамаскина (1878–1937). *Вера и Жизнь*. 2012. № 19. С. 22. Ієромонах Малахія був саме тим «посланцем», який разом із черницею Іриною (Буровою) за дорученням єпископа Дамаскіна і з благословення ігумена Лаврентія (Проскури) таємно відвідав у селищі Хе місцезблостителя патріаршого престолу митрополита Петра (Полянського), ознайомивши засланого першоієрарха Руської Церкви з багатьма важливими церковними документами, з якими митр. Петро, через обставини, не був знайомий. Див.: Косик О.В. Истинный воин Христов... С. 150.

⁴⁸ Детальніше див.: Тригуб О.П. Розгром української церковної опозиції в російській православній церкві (1922–1939 рр.): монографія. Миколаїв: Ліон, 2009. С. 77–126.

⁴⁹ ЦА ФСБ РФ. Спр. Н-3677. Т. 7. Арк. 28; Косик О.В. Истинный воин Христов... С. 68.

⁵⁰ Дамаскин (Цедрик Дмитрий Дмитриевич). *Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет. База данных: Новомученики, исповедники, за Христа пострадавшие в годы гонений на Русскую Православную Церковь в XX в.* [Електронний ресурс]. URL: http://213.171.53.29/bin/code.exe/frames/m/ind_oem.html/charset/ans?notextdecor.

⁵¹ Е.Л. [Лопушанская Е.Н.]. Епископы исповедники... С. 41.

У цей же час і за тим же обвинуваченням було заарештовано й архімандрита Георгія (Смельницького): «В 1924 г. Смельницкий привлекался к ответственности за организацию нелегального церковного управления на Черниговщине»⁵².

Православні громади Чернігова, Глухова, Ніжина, Новгорода-Сіверського зверталися до влади з клопотанням про звільнення їхнього архієрея. У жовтні 1924 р. чернігівському губернському прокурору було подано клопотання про єпископа Дамаскіна, яке підписали 5 тис. чоловік. Потрібно враховувати, який це був час і що загрожувало тим, хто підписав звернення на захист архієрея. А просили не так уже й багато: гласного, публічного суду над єпископом, такого суду, на якому було б усім видно – винен архієрей чи ні.

Розуміючи, що суду може не бути і що доля їхнього єпископа може бути вирішена в «адміністративному порядку», 24 лютого 1925 р. громади подали ще одне клопотання, на цей раз у Харків на ім'я «Всеукраїнського старости» Г. Петровського. У ньому громади просили звільнити єпископа Дамаскіна, оскільки за п'ять місяців слідства ніяких доказів провини так і не було знайдено. У разі, якщо докази все ж є, – піддати архієрея відкритому і гласному суду, «не допустив адміністративного розрешення вопроса о нем [про єпископа Дамаскіна]»⁵³.

Однак нічого серйозного висунути ні єпископу, ні заарештованому разом із ним духовенству не виходило: ні створення монархічної організації, з чого почалося слідство, ні антирадянської пропаганди довести не вдалося. Проте відправити єпископа Дамаскіна за межі України потрібно було за будь-яку ціну: клопотання, подані вірянами, свідчили про величезний моральний авторитет, якого він набув на Чернігівщині за такий короткий термін.

19 лютого 1925 р. в «Заклучении по делу епископа Дамаскина» губернський прокурор стверджує: «Гр[ажданин] Цедрик нелегально организует викарные и благочинные управления .., объединяет духовенство тихоновской ориентации, старается доказать, что обновленческое движение является еретическим и поэтому поддерживается Соввластью, предупреждает граждан осторожно относиться к сообщениям Соввласти о положении Тихоновщины, называя эти сообщения заведомо ложными, вымышленными; поминает во время богослужения епископов, находящихся в заключении по контрреволюционным делам, «как мучеников за веру и Христа»⁵⁴, преследуемых Соввластью, и вообще всячески старается подорвать авторитет ее»⁵⁵. Однак тут же прокурор змушений був визнати, що для відкритого суду над єпископом доказів недостатньо, хоча «вся работа его в пределах Черниговщины направлена была к подрыву Советской власти и носит контрреволюционный характер»⁵⁶.

10 червня 1925 р. в Харкові було розглянуто клопотання Чернігівського губвідділу про адміністративне вислання «громадянина Цедрика-Дамаскіна как антисоветского элемента», оскільки для відкритого судового розгляду матеріалу так і не «накопали». Ухвалено рішення вислати єпископа за межі України на три роки. Наступного дня, 11 червня, єпископа Дамаскіна повідомили про таке рішення, однак остаточно постанову про вислання було ухвалено тільки 4 вересня 1925 р. На судовий процес влада так і не зважилася.

З тієї ж причини припинили справу й на архімандрита Георгія (Смельницького). У протоколі допиту від 9 лютого 1933 р. рукою слідчого записано показання заарештованого вкотре о. Георгія: «В 1924 г. я был арестован Черниговским отделом ГПУ за организацию духовного Епархиального управления, но через месяц меня, а также арестованных со мною священников из-под стражи освободили»⁵⁷.

⁵² Спр. 12443. Арк. 14 (Обвинительное заключение).

⁵³ ЦА ФСБ РФ. Спр. Н-3677. Т. 7. Л. 38; Косик О. В. Истинный воин Христов... С. 74.

⁵⁴ Так у тексті.

⁵⁵ ЦА ФСБ РФ. Спр. Н-3677. Т. 7. Арк. 22; Косик О. В. Истинный воин Христов... С. 75.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Спр. 12443. Л. 9 зв.

Перебуваючи в Харкові в очікуванні висланя за межі України, єпископ Дамаскін, розуміючи, що в Чернігівській єпархії, яка знову залишилася без архієрейського управління, вкотре почнеться розвал церковного життя⁵⁸, на випадок, якщо єпископ Матвій відхилиться в розкол або буде заарештований і висланий, призначив архимандрита Георгія церковним адміністратором єпархії: «Приблизительно в 25 г., месяца не помню, как будто в августе, мне были даны от Епископа Дамаскина полномочия духовного руководства на случай невозможности выполнения такового со стороны епископа Матвея; с этой целью меня посещали духовенство и миряне, которым я давал направления, советы по церковным делам»⁵⁹.

Другий арешт архимандрита Георгія відбувся 3 листопада 1926 р.⁶⁰ Висунуто обвинувачення: «Смельницкий, будучи священником, в своих публичных выступлениях возбуждал верующие массы к сопротивлению законам, а также распространял ложные слухи с целью дискредитации Соввласти»⁶¹. Під цими сухими казенними фразами мається на увазі послідовне й принципове відстоювання архимандритом Георгієм права патріаршої Православної Церкви на вільне й легальне існування в СРСР. А вже до 1926 р. в Чернігові з 40-ка храмів православним належали тільки Троїцький собор та Іллінська церква, інші були або закриті, або віддані «обновленцям», а єпархіальне управління, за спробу відновлення якого єпископа Дамаскіна відправили «до берегів Єнісею», владою легалізовано не було і його діяльність вважалася незаконною.

Важливо відзначити, що речовими доказами «злочинної діяльності» архимандрита слугували вилучені в нього під час обшуку копії «Обращения Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Нижегородского Сергия [Страгородского] к народному комиссару внутренних дел» від 1 червня 1926 р., в якому містилося прохання про легалізацію Православної Церкви в СРСР і реєстрацію «Канцелярии Московской Патриархии», а також – «Проект обращения к православным архипастырям и пастырям» митрополита Сергія з приводу легалізації Церкви. Проект був першим варіантом Декларації, і його разом із копією Звернення до Радянського уряду заступник місцеблюстителя розіслав архієреям, які перебували на свободі, для обговорення та затвердження остаточного тексту Декларації. За версією слідства, саме по собі зберігання, а тим паче обговорення цих двох документів було злочином перед радвладою.

⁵⁸ І, ймовірно, не довіряючи єпископу Новгород-Сіверському Матвію (Храмцову), який одного разу вже відхилився в обновленство.

⁵⁹ Спр. 11905. Арк. 13 зв. (Дополнительные показания Смельницкого Георгия, 20 декабря 1926 г.).

⁶⁰ Тут потрібно зробити уточнення. Повний текст листа О. О. Нілус звучить так: «Страсную почту всю провели в церкви (Свято-Троїцький собор Троїцько-Іллінського чоловічого монастиря, настоятелем якого був архім. Георгій. – **В.Ш.**), наслаждаясь монастырской службой, хотя и очень длинной, но не утомительной. Церковь эта одна осталась православной, и потому в ней соединяются все верующие. И большое единение и любовь между ними. Некоторые уже и нас приняли в эту любовь, и на Святой мы были то у одних, то у других и познакомилась с очень хорошими семьями, которые и детей своих воспитывают в истине и правде... Хорошего архимандрита арестовали перед Страстной. Мы успели его еще повидать. Скорбь эта была для всех». Згідно зі слідчою справою Чернігівського ДПУ № 7812 (за сучасною нумерацією ДАЧО – № 11905), розпочатою 3 листопада 1926 р., постанову про арешт архім. Георгія підписано 3 листопада, заарештований він був того ж дня. Початок Страсної седмиці в 1926 р. прийшовся на 30 квітня, Великдень – 5 травня, відповідно Світла седмиця, незабаром після якої було написано листа О. О. Нілус, – 6–12 травня. Арешт іншого архимандрита Троїце-Іллінського монастиря напередодні Страсної седмиці в 1926 р. неможливий, помилитися так істотно Олена Олександрівна теж не могла. Тоді про який арешт «перед Страстной» ідеться? Розгадку знаходимо в протоколі допиту від 20 листопада 1926 р., в графі «сведения о судимости и нахождении под следствием» рукою слідчого записано: «Был два раза под следствием по обвинен[ию] в сопротивл[ивлении] Соввласти и по [ст.] 61 и 81 УК» (Спр. 11905. Арк. 13). Очевидно, що в проміжку між арештом в 1924 р. і арештом у листопаді 1926 р. був ще один арешт, такий же короткий, як і перший. Заарештувавши архім. Георгія «перед Страсною» в квітні 1926 р., за браком доказів його випустили, і втретє, вже остаточно, заарештували в листопаді. Слідчий знав про цей арешт, тому й написав: «був два рази під слідством». Нам залишається тільки сподіватися, що слідчі справи на о. Георгія вересня 1924 і квітня 1926 рр. не знищено і рано чи пізно їх вдасться розшукати.

⁶¹ Спр. 12443. Арк. 11.

У 1925–1926 рр. митрополит Сергій, ще не зломлений тюремним ув'язненням, мав довіру в значній частині православного єпископату й духовенства. У внутрішніх зведеннях ОДПУ, призначених для членів радянського уряду, його діяльність на посаді заступника місцєблюститєля патріаршого престолу характеризувалася як відверто антирадянська, не лояльна до церковної політики радянської влади: «Митрополит Сергій, взявший определенный курс на правый черносотенный элемент, продолжает посвящение в епископы наиболее ярых противников Советской власти – недавно вернувшегося из ссылки архимандрита Кобранова, ярого черносотенца архимандрита Палицына и других, таким образом положил начало новому кадру черносотенного епископата. Сергій вновь подтвердил свою стойкость и преданность правому крылу тихоновщины телеграммами во все концы Союза, когда центр черносотенного духовенства – Данилов монастырь – заподозрил некоторое изменение в его (Сергия) взглядах»⁶², «Реакционное духовенство. Сергиевцы, одержавшие победу в борьбе за местоблюстительство, приступили к закреплению результатов победы. Конспиративно ими распространяется декларация местоблюстителя Сергия, в которой он указывает на принципиальную несовместимость религии с безбожными идеалами Советской власти и наряду с этим на лояльное отношение духовенства к Советской власти, как ко всякой власти. Митрополит Сергій продолжает посвящать в епископство черносотенцев...»⁶³, «Реакционное духовенство в СССР. Среди сергеевцев (реакционное крыло тихоновцев) имелась попытка легализоваться и зарегистрировать себя, как орган церковной власти. Попытка эта не встретила сочувствия среди церковноприходских советов, стоящих за нелегальное правление; попов, активно стоящих за легализацию, в некоторых случаях изгоняли из приходов»⁶⁴, «Реакционное духовенство. Подготовлявшиеся выборы в патриархи находящегося в ссылке контрреволюционера казанского митрополита Кирилла происходили под руководством [заместителя] патриаршего местоблюстителя митрополита Сергия, бывшего члена Государственного совета царского времени. Выбирая Кирилла путем сбора конспиративным образом подписей среди видных епископов, активные церковники тихоновцы хотели поставить Советскую власть и верующих перед свершившимся фактом избрания патриарха одним контрреволюционным епископом. Одновременно с выборами группа антисоветских тихоновских епископов выработала и начала усиленно распространять декларацию в качестве основной платформы нового патриарха. Основные моменты декларации сводились к следующему: церковь и государство – два враждующих полюса, Советская власть – результат «временного настроения» русского народа; все религиозные группировки, за исключением обновленцев, объявляются гонимыми и берутся тихоновской церковью под защиту. Однако тихоновцам выборы патриарха произвести не удалось, так как реакционная головка во главе с Сергеем была арестована»⁶⁵ тощо.

Проект декларації про взаємовідносини Православної Церкви і атеїстичної держави був написаний абсолютно лояльно до чинної влади, його метою було «засвідчувати перед Советської властью нашу искреннюю готовность быть вполне законопослушными гражданами Советского Союза, лояльными гражданами к его правительству». Однак у ньому обережно, але наполегливо задекларовано право Церкви «не ... замалчивать того противоречия, какое существует между нами, православными, и коммунистами-большевиками, управляющими Союзом», які

⁶² Обзор политического состояния СССР за март 1926 г.: Духовенство. Церковь в сводках ОГПУ. Исторические материалы. [Електронний ресурс]. URL: <http://istmat.info/node/8765>.

⁶³ Обзор политического состояния СССР за июль 1926 г.

⁶⁴ Обзор политического состояния СССР за август 1926 г.

⁶⁵ Обзор политического состояния СССР за декабрь 1926 г.

ставили «своей задачей борьбу с Богом»⁶⁶. Але навіть таке дуже м'яке відстоювання Церквою свого права бути саме Церквою («мы же весь смысл и всю цель нашего существования видим в исповедании веры в Бога и в возможно широком распространении и укреплении этой веры в сердцах народа»⁶⁷) розцінювалося як фронтда й «боротьба з радянською владою». Як документ «антисоветского содержания» було класифіковано і офіційне звернення митрополита Сергія до радянського уряду з проханням про легалізацію Церкви в СРСР⁶⁸.

Проект послання «Православным Архипастырям, пастырям и пасомым»⁶⁹ був висланий до єпархії у червні 1926 р. для обговорення серед єпископату і найактивнішого й авторитетного духовенства. Передбачалося, що в результаті, після правок і зауважень, цей документ буде мати характер «соборного». Розіслані з цією метою копії звернення до уряду та проекту декларації опинилися і в архимандрита Георгія.

Однак сам факт обговорення документа, в якому йшлося про іншу «ціль існування», ніж та, яку нав'язувала радянська влада, вважався контрреволюційним діянням. Слідчий наполегливо домагався, від кого архимандрит Георгій отримав ці документи і головне – з ким їх обговорював. На запитання, поставлене 6 листопада, «откуда и каким путем получено Вами воззвание епископов Православной Церкви по поводу Декларации»⁷⁰, архимандрит Георгій відповів: «Эти воззвания получены мною от богомольцев, которые приходят в Троицкий монастырь. Взяты мною эти документы исключительно с целью ознакомления. Кто писал воззвание епископов и кто именно подписал, я не знаю, т. к. получил только копию, на которой подписей не было. Воззвание распространяется под общей подписью «Епископы Православной Церкви»⁷¹. Жодного імені не було названо, нікого не поставлено під удар.

Як відомо, сам митрополит Сергій був заарештований 31 листопада 1926 р., пробував в ув'язненні кілька місяців і випущений у березні 1927 р. Архимандрита Георгія 18 листопада «с материалами, обнаруженными при обыске» перепроваджено до Харкова⁷², а потім за «хранение и распространение среди верующих гор. Чернигова декларации мит. Сергия к Совправительству, антисоветского содержания»⁷³ 30 грудня відправлено до Москви й поміщено до Бутирської тюрми⁷⁴, де «Особым Совещанием при Коллегии ОГПУ» 28 січня 1927 р. засуджено до концтабору терміном на три роки⁷⁵. Строк він відбував на Соловках.

30 жовтня 1929 р. його відправили етапом до Новосибірська⁷⁶, оскільки 14 жовтня він був засуджений до «высылки в ППОГПУ Сибири, сроком на три года»⁷⁷, відбував заслання в селі Кам'янка Богучанського району Канського округу

⁶⁶ Цит. за: Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти. 1917–1943 гг. / Сост. М. Е. Губонин. Москва: ПСТБИ, 1994. С. 473–474. У слідчій справі архім. Георгія (Смельницького) № 11905 цей документ має назву: «Православным Архипастырям, пастырям и пасомым Московского Патриархата», Арк. 5. Датований «10 июня / 28 мая 1926 г.». У рукописному варіанті послання, вилученому в о. Георгія, і оригінальному тексті є незначні різночитання, які не міняють смислу документа.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Спр. 11905. Арк. 21 (Заключение).

⁶⁹ Так цей документ найменованний у копії, яку вилучили в о. Георгія під час трусу. Спр. 11905. Арк. 4 зв.

⁷⁰ Так у протоколах допиту слідчий називає проект декларації митрополита Сергія.

⁷¹ Спр. 11905. Арк. 13. Тут же під протоколом рукою архім. Георгія (у старій дореволюційній орфографії) зроблено приписку: «Воззвание было подписано как: Епископы Православной Церкви и получено мною в таком виде, а цели его принятия мне неизвестны».

⁷² Там само. Арк. 15.

⁷³ Там само. Арк. 17.

⁷⁴ Там само. Арк. 20.

⁷⁵ Там само. Арк. 18, 27.

⁷⁶ Там само. Арк. 31.

⁷⁷ Там само. Арк. 33.

Сибірського краю⁷⁸, до Чернігова повернувся тільки в січні 1933 року, а вже 8 лютого його вкотре було арештовано й поміщено в Чернігівський Допр.

Із матеріалів допиту свідків і самого о. Георгія стає зрозумілим, що, перебуваючи в ув'язненні й на засланні, він обмінювався листами з єпископом Дамаскіним, листування це стосувалося Декларації митрополита Сергія від 29 липня 1927 р., оприлюдненої Сергієм після арешту, і що архімандрит Георгій не згоден із її змістом і з тією формою легалізації Православної Церкви, яку в результаті митрополит Сергій обрав. На допиті 9 березня 1933 р. архімандрит Георгій відверто говорить: «Считаю себя приверженцем старо-славянской ориентации, на декларацию смотрю отрицательно и не рассматриваю этот документ как потенциальный документ, а как выражение своего отношения – персонального по отношению к Соввласти⁷⁹. Пока этот документ, т. е. декларация не будет подтверждена Собором, обязательным его для себя считать не могу»⁸⁰. Відбувши шестирічний термін покарання за участь у «соборному» обговоренні проєкту декларації 1926 року, він не міг погодитися з декларацією 1927 р., прийнятою кулуарно митрополитом Сергієм і невеликою групою архієреїв без обговорення з іншим єпископатом.

Про ставлення до чинної влади він висловлюється так само прямо: «К Соввласти я отношусь как к власти посланной богом⁸¹, в то же время, учитывая безбожную сущность власти считаю, что Соввласть послана богом в наказание за грехи человеческие, по промыслу божьему»⁸². Його дуже турбує духовний стан народу після 15-річного панування богоборчої влади: «По возвращении из ссылки домой, меня интересовала степень религиозности верующей массы, с какой целью по дороге из тайги я заехал в г. Красноярск, где увидел, что церкви в г. Красноярске закрыты, кроме одного старого собора, находившегося в конце города и одного молитвенного дома»⁸³. «Особенно тяжелое впечатление на меня произвело положение религиозности в г. Чернигове, где ни одной православной церкви нет»⁸⁴.

В обвинувальному висновку сказано: «Возвратившись из ссылки в конце января с. г. Смеляницкий, проживая на территории Черниговской области, нигде не регистрировался и находился на нелегальном положении, проводя активную антисоветскую агитацию провокационного характера.

В бесіде с церковниками Смеляницкий висказывал свою непримиримую враждебность к власти советов, заявляя «Соввласть послана богом за грехи человечества». Причисляя себя к последователям реакционного движения церковников «истинно православных», вел соответствующую работу среди церковников»⁸⁵. А тому «на основании вышеизложенного ... дело № 333 ... направить в Судтройку при Коллегии ГПУ УССР с ходатайством о заключении гр-на Смеляницкого Г.В. в концлагерь сроком на пять лет»⁸⁶.

Дивно, але, як і в разі першого арешту в 1924 р., судовою трійкою 22 травня 1933 р. ухвалює несподіване рішення: «Смеляницкого Георгия Васильевича из-под стражи освободить. Дело прекратить и сдать в архив»⁸⁷. Після тримісячного ув'язнення отець Георгій виходить із в'язниці, але не повертається до Чернігова, а поселяється в Козельці. Відпущений йому Богом нетривалий час він присвячує активному церковному служінню й проповіді слова Божого духовно стражденній пастві.

⁷⁸ На сьогодні – Богучанський р-н Красноярського краю. У той час село налічувало 167 дворів.

⁷⁹ Тобто – неправочинний, є лише вираженням приватного, особистого ставлення митр. Сергія до радянської влади. У цьому контексті вираз «потенційний документ» означає «мас силу документа».

⁸⁰ Спр. 12443. Арк. 10 зв.

⁸¹ Так у тексті. Виділене лінією – підкреслено червоним олівцем рукою слідчого.

⁸² Спр. 12443. Арк. 10 зв.

⁸³ Там само. Арк. 12.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ Там само. Арк. 14.

⁸⁶ Там само. Арк. 14–15.

⁸⁷ Там само. Арк. 16.

25 липня 1936 р. в межах всесоюдної «справи ІПЦ» в Чернігові було розпочато великий процес проти «непоминаючих» митрополита Сергія (Страгородського) чернігівських священників і активних мирян. Слідство тривало майже рік і закінчилося 2 червня 1937 р. засудженням усіх підслідних на різні терміни ув'язнення в концтаборах⁸⁸. Це були священники, які служили в Свято-Іллінській церкві на Троїцьких горах – єдиному в місті храмі, що залишився православним. Уціліли тільки ті, хто на той час уже не служив відкрито й перебував на нелегальному становищі, як згадуваний на початку статті ігумен Аліпій (Яковенко)⁸⁹.

Архімандрита Георгія було заарештовано 19 червня 1937 р., через 17 днів після закінчення чернігівської «справи ІПЦ». В «Постановленні о принятии дела к производству» сказано: «Смельницкий, являясь руководителем нелегальной к-р организации ИПЦ проводит активную организационную работу, распространяет провокационные слухи пораженческого характера»⁹⁰. У постанові про арешт ще більш конкретно, із зазначенням географії діяльності: проводить «активную организационную работу в части формирования нелегальных к.р. ячеек И.П.Ц. на территории Козелецкого, Нежинского и Черниговского районов», «может влиять на ход следствия или скрыться от суда и следствия»⁹¹.

У справі № 34025 нараховується всього 54 аркуші, більшість матеріалів – свідчення, що підтверджують приналежність архімандрита Георгія до руху «непоминаючих», кілька протоколів допиту самого о. Георгія.

Ось одне з показань свідків, священника с. Хмільниці Чернігівського р-ну Віталія Новожилова: «Резко высказывался против ... митр. Сергия Нижегородского, обвиняя его в том, что он не умеет руководить церковью, в результате чего имеет место разорение церквей. ... высказывал свои оппозиционные взгляды по отношению к легально-существующей церкви, подчеркнув при этом, что он в силу своего положения как бесприходный – формально никому не подчинен по церковной линии и религиозные требы выполняет не только в Козельце, но и в окружающих селах. ... выражал сожаление, что в Управлении православной церкви находится митрополит Сергий, а не митрополит Филипп, который в свое время открыто выступил против б. царя, Иоанна Грозного»⁹².

Уперше о. Георгія допитали 20 червня, наступного дня після арешту, заповнивши лише анкету з особистими даними ув'язненого, потім – докладний допит 23 червня. Підписи під сторінками протоколу зроблені красивим розгонистим почерком, як це характерно для духовенства старої, дореволюційної школи. Він тримається впевнено, ніяких імен не називає, крім тих, хто вже був заарештований або засуджений. На питання: «Ваше отношение к легально существующим религиозным группам?»⁹³ він відповідає: «Никакого отношения к ним не имею, т. к. декларации митрополита Сергия об отношении к совласти не признаю, – считаю, что этот документ является и носит субъективный характер, в то время как такого рода документы должны предварительно быть обсуждены собором церкви»⁹⁴.

Після цього, згідно зі слідчою справою, – пауза майже на 4 місяці. Важко повірити, що за цей час його жодного разу не допитували.

Третій⁹⁵ і останній допит проведено 16 жовтня: з усього видно, що його катували, сили вже закінчуються – підписи зроблені кострубато, безсилою рукою.

⁸⁸ Спр. 8754, 8755.

⁸⁹ Шуміло В. Істинно-Православна Церква на Чернігівщині та ігумен Аліпій (Яковенко). *Сіверянський літопис*. 2020. № 1. С. 124–137.

⁹⁰ Спр. 11514. Арк. 1.

⁹¹ Там само. Арк. 8.

⁹² Там само. Арк. 13 зв.–14.

⁹³ Тобто до легалізованого митр. Сергієм Синоду і парафій, які визнали Декларацію про лояльність радянській владі.

⁹⁴ Спр. 11514. Арк. 21 зв.

⁹⁵ А фактично – другий, оскільки заповнення анкети навряд чи доречно вважати допитом.

Своїх поглядів він не зрікся, але контрреволюційними їх визнав. По суті, так і було – радянська влада знищувала своїх ідейних супротивників, за термінологією більшовиків – контрреволюціонерів, тому вважати це визнання слабкістю навряд чи доречно.

Зі свідчень уже засудженого у «справі ІПЦ» ієромонаха Єфрема (Кислого), допитаного через арешт о. Георгія, стало відомо, що в 1926 р. архімандрит Георгій був близький до відомого церковного письменника Сергія Нілуса⁹⁶, який перебував на засланні в Чернігові.

Архімандрит Георгій підтвердив, що зустрічався з С.О. Нілусом також і в себе на квартирі, обговорював із ним становище Православної Церкви в СРСР і зокрема – ситуацію в Чернігівській єпархії, що склалася після арештів єпископів Пахомія і Дамаскіна⁹⁷. Він підтвердив, що, перебуваючи в ув'язненні, отримував від єпископа Дамаскіна листи з роздумами про церковне життя: «Находясь в ИТЛ, я получил письмо от епископа Дамаскина, который был в ссылке в Туруханском крае. Дамаскин б[ывший]вр[еменно] упр[авляющий] Черниговской епархии ... последователь ИПЦ. [В письме] он меня информировал о положении дел в церковной жизни, об издании митрополитом Сергием декларации духовной, о переходе на легальные формы работы, и тогда он дал установку о нашем отрицательном отношении к этой декларации и тем самым ввел меня в курс жизни»⁹⁸. Підтвердив, що після листування з єпископом Дамаскіним і «на основе этих указаний» він приєднався до «нашей контрреволюционной организации ИПЦ» і став одним із її ідеологів на Чернігівщині.

На питання, «какую контрреволюционную работу Вы проводили», він відповів: «Учитывая религиозные убеждения на селе, я всю свою контрреволюционную деятельность перенес на село, где под видом исполнения религиозных треб проводил антисоветскую деятельность, убеждая верующих о наличии в советском союзе «гонения» на православную веру и «незаконное» закрытие церквей.

После того как в прессе было объявлено постановление о всесоюзной переписи населения я как сам также проинформировал членов контрреволюционной организации ИПЦ об агитации среди населения, чтобы при переписи записывались верующими.

Я имел ввиду, что после переписи и уточнения статистических данных о наличии верующих, правительство разрешит открыть церкви и предоставит духовенству [право] проводить свою деятельность. В связи с моей агитацией и агитацией членов ИПЦ ... дало результаты, так как в тех селах, где проведена была эта работа, крестьянство в большинстве случаев записалось «верующими»⁹⁹.

Про нову «сталінську» Конституцію він зазначив: «После опубликования проекта новой конституции и принятия ее на 8 чрезвычайном Всесоюзном съезде Советов – я предложил нелегальной контрреволюционной организации ИПЦ, а также и сам, распространять провокационные слухи о том, что Конституция это обман, никакой свободы нет, в частности, ссылаясь на 124 ст. Конституции¹⁰⁰,

⁹⁶ Спр. 11514. Арк. 17–17 зв.

⁹⁷ Там само. Арк. 23–23 зв.

⁹⁸ Там само. Арк. 25 зв.

⁹⁹ Там само. Арк. 27.

¹⁰⁰ «Статья 124. В целях обеспечения за гражданами свободы совести церковь в СССР отделена от государства и школа от церкви. Свобода отправления религиозных культов и свобода антирелигиозной пропаганды признаются за всеми гражданами. *Статья 125.* В соответствии с интересами трудящихся и в целях укрепления социалистического строя гражданам СССР гарантируется законом: а) свобода слова; б) свобода печати; в) свобода собраний и митингов; г) свобода уличных шествий и демонстраций. Эти права граждан обеспечиваются предоставлением трудящимся и их организациям типографий, запасов бумаги, общественных зданий, улиц, средств связи и других материальных условий, необходимых для их осуществления». Див.: Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. Утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 декабря 1936 года.

доказывал, что свободной веры нет, т. к. соввласть церкви закрывает и не предоставляет верующим, где бы можно было исполнить религиозные обряды. Я тем самым умышленно дискредитировал основной Закон советской власти»¹⁰¹. Потрібно розуміти, що протоколи допиту записувалися не заарештованим, а з його слів слідчим – так і в тих формулюваннях, як це було вигідно в інтересах слідчої справи. Такі фрази, як «умышленно дискредитировал», «распространял провокационные слухи» і т. п. в устах підслідного або не звучали зовсім, або промовлялися інакше.

29 грудня 1937 р. у справі був винесений обвинувальний висновок, в якому, зокрема, говорилося: «Являясь активным членом нелегальной контрреволюционной монархической организации «Истинно православных церковников», отбывая наказание за контрреволюционную деятельность, продолжал поддерживать организационную связь с руководителем ИПЦ – Дамаскиным Цедриком, осужденным в 1935 г. к 10 г. ИТЛ, членами ИПЦ... Возвратившись из ИТЛ в Чернигов, Смелницкий ... в г. Козелец создал нелегальную группу ИПЦ ... сам и через лиц, вовлеченных им в к-р организацию распространял слухи с целью дискредитации новой Конституции, доказывая, что «Соввласть обманывает трудящихся»¹⁰² і т. д. У той же день Трійкою при Чернігівському облуправлінні НКВС УРСР архімандрита Георгія Смелницького засуджено до розстрілу.

Так, засуджений уперше в 1927 р. за зберігання декларації митрополита Сергія «антисоветского содержания» до трьох років концтабору і трьох років заслання, – через десять років, у 1937 р., він був засуджений до розстрілу за невизнання вже «советской» декларації митрополита Сергія.

«Я руководствовался своими убеждениями», – сказав він слідчому на допиті¹⁰³, а переконання ці полягали в тому, щоб «не замалчивать того противоречия, какое существует между нами, православными, и коммунистами-большевиками, управляющими Союзом, ставящими своей задачей борьбу с Богом».

31 жовтня 1937 року вирок був приведений у виконання¹⁰⁴.

References

Akty Svyatejshego Tikhona, Patriarkha Moskovskogo i vseya Rossii, pozdnejshie dokumenty` i perepiska o kanonicheskom preemstve vy`sshej czerkovnoj vlasti. 1917–1943 gg. [Acts of His Holiness Tikhon, Patriarch of Moscow and All Russia, later documents and correspondence on the canonical succession of the supreme church authority. 1917–1943]. (1994). Moscow, Russia.

Derzhavnyi arkhiv Chernihivskoi oblasti [State Archive of Chernihiv Oblast]. F. P-8840. Op. 3. Spr. 11905; Spr. 12443; Spr. 11514, Spr. 11397.

E.L. [Lopushanskaya E.]. (1971). Episkopy` ispovedniki [BishopsConfessors]. San Francisco, USA.

Kosik, O. (2009). Istinyj voyn Khrystov: Knyha o sviashchennomuchenye epyskope Damaskyne (Tsedyrke) [The true warrior of Christ: a book about the holy martyr Bishop Damascene (Zedric)]. Moscow, Russia.

Morenets, V. (2017). Chernihivshchyna [Chernihiv region]. *Persha khvyliya*. Kamianets-Podilskyi, Ukraine.

Puczko, V. (2002). Glukhovskij episkop Damaskin [Glukhovsky bishop of Damascus]. *Moskovskij zhurnal – Moscow magazine*, 10.

Simentov, Yu., Yatsura, M. (1968). Chernihivshchyna v roky hromadianskoi

¹⁰¹ Спр. 11514. Арк. 27.

¹⁰² Там само. Арк. 28.

¹⁰³ Там само. Арк. 21.

¹⁰⁴ Там само. Арк. 32.

viiny [Chernihiv region during the Civil War]. *Kraieznavchi materialy z istorii Chernihivshchyny*. Kyiv, Ukraine.

Tryhub, O. (2009). Rozghrom ukraïnskoi tserkovnoi opozytsii v Rosiiskii pravoslavonii tserkvi (1922–1939 rr.) [The defeat of the Ukrainian church opposition in the Russian Orthodox Church (1922-1939)]. Nikolaev, Ukraine.

Tsentralnyi arkhiv Federalnoi sluzhby bezpeky Rosiiskoi Federatsii [Central Archive of the Federal Security Service of the Russian Federation]. F. H-3677. T. 7.

Czerkov` v svodkakh OGPU [Church in OGPU reports]. (2020). *Istoricheskie materialy`*. URL: <http://istmat.info/node/8765>.

Chernosvistova, M. (2014). Bol`sheviki v Chernigove [Bolsheviks in Chernihiv]. *Krasny`j terror glazami ochevidczev*. Moscow, Russia.

Shtejfon, B. (1928). Krizis dobrovol`chestva [The crisis of volunteering]. Belgrade, Serbia.

Shumilo, V. (2001). Skhiarkhymandrit Lavrentii i eho vremena: ocherk tserkovnoi istorii Chernihovshchiny (1868–1950 hh.) [Schiarchimandrite Lavrenty and his time: an outline of the church history of Chernihiv region (1868–1950)]. Chernihiv, Ukraine

Shumilo, V. (2012). «Preterpevy`j do koncza»: zhizneopisanie svyashhennomuchenika episkopa Damaskina (1878–1937) [“Enduring to the end”: biography of the holy martyr Bishop Damascus (1878–1937)]. *Vera y Zhyzn – Faith and Life*. 19.

Shumilo, V. (2020). Istinno-Pravoslavna Tserkva na Chernihivshchyni tiuhumen Alipii (Iakovenko) [The True Orthodox Church in Chernihiv Region is the Abbot Alipi (Yakovenko)]. *Siverianskyi litopys – Siberian Chronicle*. 1.

Шуміло Віталій Вікторович – головний редактор наукового альманаху «Чернігівські Афіни», науковий секретар Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені Лазаря Барановича, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Shumilo Vitaliy V. – Editor-in-Chief of the scientific journal «The Chernihivian Athens», academic secretary of the Lazar Baranovych Research Institute of Religion's History, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (53 Hetmana Polubotka Street, Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: veraizhizn@gmail.com

THE SUPERIOR OF THE HOLY TRINITY AND ST. ELIAS MONASTERY GEORGE (SMELNITSKY) AS ONE OF THE IDEOLOGICAL LEADERS OF THE TOC (TRUE ORTHODOX CHURCH) IN THE CHERNIHIV REGION, ACCORDING TO THE INVESTIGATIVE REPORTS OF THE SECRET POLICE

The aim of this article is the construction of the biography of one of the best known and most authoritative church activists in the Chernihiv area from 1920's-1930's, Archimandrite George(Smelnitsky), executed by firing squad on October 31 by the decision of the judicial troika of the Chernihiv Higher Administration of the NKVD of the Ukrainian Soviet Republic, for belonging to the «counterrevolutionary» organization of the True Orthodox Church. Due to the repression of religion and the Church in the Soviet Union practically no information was preserved concerning Archimandrite George, thus the primary sources for reconstructing an accurate biography are the investigative reports of the Chernihiv OGPU, since the various forms containing personal data, the accounts of witnesses and other documents contain information about Smelnitsky and his family. Research methods included comparing the often conflicting information found in the

forms, reports and witness' accounts with what is known about the current events and circumstances of the time, so as to compile a single, accurate account.

This article presents the first analysis of and scholarly approach to the investigative reports concerning Archimandrite George (Smelnitsky) from 1926, 1930 and 1937, concerning his brother, Nikolas Smelnitsky, from 1931, and of other active members of the Chernihiv TOC, thus providing us with the first real biography of this well-known church leader. Archimandrite George (Smelnitsky) was born in a large clergy family, he had four brothers and two sisters. He completed the Chernihiv theological school and the Chernihiv seminary, and studied at the Kiev Theological Academy. He was drafted in 1916 and finished a military officers' school in Odessa, and fought on the front lines during World War I. In 1919 he joined the White Army, but refused to emigrate with it in 1920, choosing instead to return to Chernihiv, where he pronounced his monastic vows and was ordained a priest in 1923. Ideologically he was close to Archbishop Pachomius (Kedrov), the Chernihiv diocesan bishop of the time, as well as to Bishop Damascene (Tsedrik). From 1923, after the expulsion of these Chernihiv bishops from Ukraine and their subsequent arrest. Archimandrite George carried out the duties of the «church administrator» of the Chernihiv diocese. He was one of the ideological leaders of the TOC, along with such authoritative church leaders as Abbot (Igumen) Lavrenty (Proskura) and Alypyi (Yakovlenko).

Keywords: Archimandrite George (Smelnitsky), Archbishop Pahomiy (Kedrov), Bishop Damaskin (Tsedrik), Abbot (Igumen) Lavrentiy (Proskura), Abbot (Igumen) Alypyi (Yakovlenko), True Orthodox Church, Catacomb Church, Sergianism, Hesychasm, Chernihiv Diocese, Chernihiv Region.

Дата подання: 2 квітня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 10 квітня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шуміло В. Настоятель Троїце-Іллінського монастиря Георгій (Смельницький) як один із ідеологів ІПЦ на Чернігівщині: за матеріалами слідчих справ. *Сіверянський літопис*. 2020. № 2. С. 89–106. DOI: 10.5281/zenodo.3859440.

Цитування за стандартом APA

Shumilo, V. (2020). Nastoiatel Troitse-Illinskoho monastyria Heorhii (Smelnytskyi) yak odyin iz ideolohiv IPTs na Chernihivshchyni: za materialamy slidchykh sprav [The superior of the Holy Trinity and St. Elias Monastery George (Smelnitsky) as one of the ideological leaders of the TOC (True Orthodox Church) in the Chernihiv region, according to the investigative reports of the secret police]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 89–106. DOI: 10.5281/zenodo.3859440.